

فضای رسانه‌ای - دیجیتال کثرت گرا: پیش شرط برای حل بحران کووید ۱۹

دکتر رؤیا معتمدنژاد^۱

چکیده:

اقدامات دولت‌ها به منظور غلبه بر پاندمی کووید ۱۹ باید در چارچوب ضوابط حقوق بشر، دموکراسی و دولت قانونمند انجام بگیرد. و اما درگیر و دار بحران، آن هم بحران مربوط به سلامت عمومی، برخورداری از آزادی بیان (شامل آزادی انتشار و پخش، آزادی دریافت و یا همان دسترسی به اطلاعات و آزادی جست و جو) که از ستون‌های دموکراسی به شمار رفته از ضروریات بوده و حتی جنبه حیاتی دارد، نه تنها نباید محدود شده بلکه باید مورد حمایت هر چه بیشتر قرار بگیرد. در این تحقیق مجموعه فعالیت‌ها و اقدامات سازمان‌های منطقه‌ای بین‌المللی و دیگر نهادهای حقوق بشری در راستای حمایت قوی از آزادی بیان در چنین وضعیت بحرانی مورد بررسی قرار گرفته است. نهادهای یاد شده یک صدا بر لزوم ایجاد فضای رسانه‌ای - دیجیتال آزاد مستقل و کثرت گرا به گونه‌ای که آزادی روزنامه نگار، آزادی مطبوعات، آزادی اینترنت محقق شده، شهروندان قادر باشند به منابع اطلاعاتی متنوع دسترسی داشته باشند تأکید کرده اند. در دموکراسی گردش آزاد و شفاف اطلاعات و اخبار، اعتماد عمومی را جلب کرده ترس و وحشت شهروندان کم تر شده، خود جوش و با رغبت توصیه‌های دولتمردان در امر سلامت را عملی کرده و به این ترتیب سلامت عمومی ارتقا پیدا می‌کند. در نهایت به در هم تنیدگی آزادی رسانه، اعتماد عمومی و سلامت عمومی پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: پاندمی کووید ۱۹، آزادی بیان، آزادی روزنامه نگار، آزادی اینترنت، تکنولوژی‌های نوین، سلامت عمومی، اخبار نادرست، یونسکو، اتحادیه ارتباطات دور، شورای اروپا، گزارشگر ویژه آزادی بیان، سازمان ملل.

مقدمه

در حالی که با آغاز اپیدمی عفونی ویروس کرونا از پاییز و زمستان سال ۲۰۱۹ تقریباً تمام کشورهای جهان با چالش‌های بی سابقه و معضلات بسیار مواجه شدند و کمی دیرتر با گسترش بیماری در سطح جهانی شرایط از وضعیت اپیدمی به وضعیت حادث‌تر پاندمی تبدیل شد، سازمان‌های منطقه‌ای بین‌المللی، نهادهای حقوق بشری، گزارشگران ویژه، نهادهای جامعه مدنی و غیره بر لزوم تضمین دموکراسی، قانونمداری و حقوق بشر در چنین شرایطی و از جمله و به خصوص بر اهمیت پاسداری از آزادی روزنامه نگار، آزادی رسانه‌ها، دسترسی آزاد به اینترنت، جریان آزاد اطلاعات و ... که در نهایت همگی منجر به تحقق حق دسترسی مردم به اطلاعات در زمان بحران می‌شوند تأکید کردند.^۳ وضعیت بحران نباید بهانه‌ای برای اعمال محدودیت و سانسور، جلوگیری از کار روزنامه نگاران و رسانه‌ها، فیلتر کردن اینترنت و غیره باشد.^۴ رسانه‌ها باید بتوانند آزادانه تمام ابعاد بحران را پوشش دهند. روزنامه نگاران نقش تعیین کننده داشته، مسئولیت خاص در راستای مطلع ساختن مردم به صورت دقیق و معتبر دارند. باید بتوانند تصمیمات اتخاذ شده توسط مقامات دولتی در رویارویی با

^۱ - دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

^۲ . رؤیا معتمدنژاد، «الزام دولت‌ها به تأمین جان و سلامت شهروندان با تأکید بر اپیدمی عفونی ویروس کرونا»، فصلنامه علوم خبری، پاییز ۱۳۹۸، شماره ۳۱.

^۳ . شورای اروپا، سند تدوین شده در ۷ آوریل ۲۰۲۰: «احترام به دموکراسی، دولت قانونمند و حقوق بشر در چارچوب بحران سلامت کووید ۱۹»

^۴ . اعلامیه دبیرکل شورای اروپا خانم ماریا پزچینوویچ به مناسبت روز جهانی آزادی مطبوعات «دولت‌ها باید از نقش مهم روزنامه نگاران در دموکراسی‌ها به ویژه در زمان بحران حمایت به عمل آورند» ۳۰ آوریل ۲۰۲۰.

پاندمی را مورد بررسی قرار دهند»^۵ «با پوشش دادن مسئولانه وضعیت بحران، روزنامه نگاران مانع گسترش ترس و وحشت در جامعه می‌شوند.»^۶ و اما اعمال محدودیت‌های متعدد در این مقطع خاص زمانی از جمله برای کار روزنامه نگاران برای آزادی بیان در شبکه‌های اجتماعی و برای دسترسی به اینترنت، توسط دولت‌های متعددی نظیر مجارستان، روسیه، آذربایجان، رومانی، بوسنی هرزگوین، ارمنستان، ترکیه و اسلونی و ... از یک سو^۷ و همزمانی این رویدادها با سالروز بزرگداشت روز جهانی آزادی مطبوعات در ۳ مه ۲۰۲۰ و نیز روز جهانی جامعه اطلاعاتی و ارتباطات در ۱۷ مه ۲۰۲۰ از سوی دیگر، مدافعین حقوق بشر را بر این داشت در شرایطی که شهروندان بیشتر از هر وقت جهت حفظ سلامتی شان و مراقبت از خود نیاز به اطلاعات دقیق معتبر و با کیفیت دارند، اهمیت و نقش صد چندان آزادی بیان، روزنامه نگاری آزاد و آزادی اینترنت را یادآور شوند.

در این جا به تعدادی از فعالیت‌های بی شماری که در این راستا در سطوح بین المللی منطقه ای و داخلی به صورت انتشار بیانیه، اعلامیه، گزارش، سند و یا سخنرانی و غیره به منظور افشا موارد نقض آزادی بیان در دوران بحران کرونا و نیز آگاه ساختن افکار عمومی جهانی در مورد اهمیت تضمین آزادی یاد شده در چنین شرایطی و به ویژه جلب توجه دولت‌ها در خصوص وظایف و مسئولیت‌های حقوق بشری شان، اشاره می‌شود.

۱. فعالیت‌های انجام گرفته در سطح بین المللی:

الف: یونسکو و برگزاری روز جهانی آزادی مطبوعات در عصر پاندمی

یونسکو^۸ به عنوان نهاد سازمان ملل که رسالت ارتقا «جریان آزاد عقاید از طریق کلمه و تصویر» را به عهده دارد،^۹ در طول بحران کووید ۱۹ اقدامات متعدد در راستای حمایت از آزادی روزنامه نگار و رسانه، آزادی بیان، حق دسترسی مردم به اطلاعات، معرفی چالش‌های جدید در پیش روی کار رسانه‌ها و روزنامه نگاران و ارائه راه کارها، مبارزه با اخبار نادرست و غیره انجام داده است. فرا رسیدن روز جهانی آزادی مطبوعات در ۳ مه ۲۰۲۰ نیز فرصتی را فراهم آورد تا این سازمان بتواند به نقش و تأثیر مثبت روزنامه نگاران و رسانه‌ها هنگامی که سلامت در بحران است بپردازد.

بزرگداشت روز جهانی آزادی مطبوعات ۲۰۲۰ مقارن با پاندمی کووید ۱۹

یادآوری می‌شود در سال ۱۹۹۳ مجمع عمومی سازمان ملل به دنبال توصیه نامه یونسکو مصوب سال ۱۹۹۱، ۳ مه را به عنوان روز جهانی آزادی مطبوعات برگزید. که البته خود یونسکو نیز تحت تأثیر اعلامیه ویندهوک^{۱۰} در مورد تکرار و استقلال رسانه‌ها که در سال ۱۹۹۱ توسط روزنامه نگاران افریقایی صادر شده بود قرار گرفت^{۱۱} و اما بزرگداشت روز جهانی آزادی مطبوعات به صورت سالیانه توسط این سازمان موجب می‌شود تا اصول بنیادی آزادی مطبوعات معرفی شده، آزادی

^۵. همان .

^۶. همان .

^۷. رجوع شود به اعلامیه کمیسیون حقوق بشر شورای اروپا خانم دنیا میچاتوویچ، «آزادی مطبوعات را نباید هنگامی که جهت مبارزه با پدیده اخبار نادرست در مورد ویروس کرونا اقداماتی اتخاذ می‌گردند تضعیف کرد» ۳ آوریل ۲۰۲۰.

^۸. www.unesco.org.

^۹. اساسنامه یونسکو در سال ۱۹۴۶ به مورد اجرا در آمد.

^{۱۰}: La Declaration de Windhoek.

^{۱۱}. کاظم معتمد نژاد و رؤیا معتمدنژاد، حقوق ارتباطات، جلد یکم: کلیات، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، چاپ اول ۱۳۸۶، صص ۳۹۹.

مطبوعات در جهان مورد ارزیابی قرار گرفته، از استقلال رسانه‌ها حمایت به عمل آمده و همچنین از روزنامه نگارانی که زندگی خود را در حین خدمت از دست داده اند تقدیر شود.

کنفرانس جهانی در مورد آزادی مطبوعات

همه ساله به مناسبت روز جهانی آزادی مطبوعات یونسکو با همکاری یکی از کشورهای عضو، کنفرانس جهانی در مورد آزادی مطبوعات را برگزار می‌کند. این کنفرانس که قرار بود از ۲۲ تا ۲۴ آوریل ۲۰۲۰ در کشور هلند شهر لاهه برگزار شود به دلیل بحران کووید ۱۹ به اکتبر ۲۰۲۰ موکول شد.

پیام‌های ارسال شده به مناسبت روز جهانی آزادی مطبوعات ۲۰۲۰

در بخشی از پیام آقای گوتیرش^{۱۲} دبیرکل سازمان ملل آمده است: «شیوع پاندمی کووید ۱۹، شیوع اخبار نادرست را در پی داشت... راه حل مطبوعات هستند: اطلاعات و تحلیل‌های بررسی شده، علمی و مبتنی بر واقعیت». همچنین خانم آزوله^{۱۳} دبیرکل یونسکو پیام زیر را به مناسبت ۳ مه ارسال کرد: «در حالی که پاندمی کووید ۱۹ همگی مان را در نگرانی و سردرگمی فرو برده است، اطلاعات آزاد برای رویارویی با آن، فهمیدن آن ضروری است، اهمیت حیاتی داشته چرا که اطلاع رسانی موجب می‌شود افراد ابزار لازم را برای مقابله با بیماری در اختیار داشته باشند، رفتارهای مناسب در پیش بگیرند... در این زمان حساس و برای فرداها نیاز به مطبوعات آزاد و روزنامه نگاران داریم»^{۱۴}.

موضوع روز جهانی آزادی مطبوعات ۲۰۲۰^{۱۵} «بازگو کردن رویدادها بدون ترس و واهمه و به دور از منفعت طلبی»

رسانه‌های مستقل نقش مهم در جوامع ایفا می‌کنند و بی تردید تأثیر بسزا در پیشبرد برنامه توسعه پایدار ۲۰۳۰ که دارای ۱۷ هدف است و از جمله هدف شماره ۳ آن که در پی ارتقا زندگی سالم و با کیفیت برای همگان است دارند. گِر چارچوب بحران کووید ۱۹ این موضوع از همه وقت حائز اهمیت بیشتری است. روزنامه نگاران نیاز دارند از استقلال تحریریه ای برخوردار بوده تا بتوانند شغل شان را به صورت حرفه ای و اخلاقی در خدمت منافع عمومی انجام دهند. اما تحت تأثیر فشارهای دولتی از یک سو فشارهای بخش خصوصی از سوی دیگر، این استقلال با خطر و تهدید مواجه است. عبارت «تحت سلطه» توسط یونسکو در این زمینه به کار گرفته شده است^{۱۶} یعنی کنترلی که به گونه‌های مختلف بر رسانه‌ها اعمال

^{۱۲} Antonio Guterres.

^{۱۳} Audrey Azoulay.

^{۱۴} "Relater des Faits Sans Crainte ni Faveur" Ou "Journalisme Sans Crainte ni Complaisance".

^{۱۵} . در کتاب روزنامه نگاری نوشته کاظم معتمدنژاد و ابوالقاسم منصفی (۱۳۷۲)، تهران، نشر سپهر، نویسندگان واژه روزنامه نگار «احسنت گو» را (برای Faveur) به کار برده اند ..

^{۱۶} . اهداف توسعه پایدار ۲۰۳۰ طی سپتامبر ۲۰۱۵ به موجب قطعنامه ۷۰/۱ مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسید.

^{۱۷} La "Capture" des Medias.

می‌شود.^{۱۸} با وجود شرایط سختی که به آن اشاره شد، روزنامه نگاری مستقل مقاومت کرده است. نقش رسانه‌ها از جمله برای بررسی بهتر وقایع و مبارزه با اخبار نادرست و همین طور در دسترس قرار دادن اطلاعات حیاتی و نیز پاسخگو ساختن مقامات دولتی و شرکت‌های خصوصی از همیشه مهم تر است. باید از رسانه‌های مستقل حمایت به عمل آورد به نوعی که قادر باشند فارغ از ترس و واژه و نیز منفعت طلبی نقش خود را به خوبی ایفا کنند. این موضوع نه تنها در شرایط بحران کووید ۱۹ بلکه برای سال‌های آتی نیز جهت تحقق دموکراسی و توسعه پایدار از اهمیت بسزا برخوردار بوده از ضروریات به شمار می‌رود. در این خصوص یونسکو توصیه‌هایی به ترتیب به مقامات دولتی، سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های خصوصی که در فضای سایبر ایفا نقش می‌کنند، رسانه‌ها و روزنامه نگاران، نهادهایی که آموزش روزنامه نگاری را عهده دار هستند ارائه داده است.

«روزنامه نگاری، آزادی مطبوعات و کووید ۱۹»^{۱۹}

این تحقیق موضوعی که در بهار ۲۰۲۰ توسط یونسکو منتشر شد در هفت بخش به ترتیب به موضوعات زیر در طول دوره بحران کرونا پرداخته است: معضل اخبار نادرست، اقدامات اتخاذ شده توسط شبکه‌های اجتماعی برای مبارزه با این پدیده، نقش قابل توجه رسانه‌های مستقل در زمان بحران، اقدامات محدود کننده حقوق بشر توسط دولت‌ها، خطر و تهدیدهای گوناگون متوجه روزنامه نگاران به هنگام پوشش اخبار مربوط به بحران، تأثیر اقتصادی بحران بر زندگی روزنامه نگاران، فرصت‌های جدید و راه کارها برای حمایت و تقویت روزنامه نگاری. در این تحقیق بر نقش کلیدی روزنامه نگاری و رسانه‌ها در طول بحران تأکید شده است. از رسانه‌های آزاد و مستقل و حرفه ای به عنوان منبع اطلاعاتی «معتبر» و «حیاتی» که با فاش ساختن اخبار نادرست افراد را کمک کرده اند به اخبار و اطلاعات واقعی دست پیدا کنند یاد شده است. رسانه‌هایی که موفق شده بودند موفق تر از شبکه‌های اجتماعی عمل کرده اعتماد مردم را جلب کنند.

روز جهانی دسترسی به اطلاعات ۲۰۲۰ مصادف با پاندمی کووید ۱۹

از سال ۲۰۱۶ هر ساله به همت یونسکو روز ۲۸ سپتامبر مراسمی برای بزرگداشت روز جهانی دسترسی به اطلاعات برگزار می‌شود. گمی دیرتر طی هفتاد و چهارمین جلسه مجمع عمومی، سپتامبر ۲۰۱۹، سازمان ملل نیز این روز را به عنوان روز جهانی دسترسی به اطلاعات به رسمیت شناخت. همزمانی بزرگداشت مراسم یاد شده در ۲۰۲۰ با بحران کووید ۱۹ موجب شد موضوع زیر برای این روز در نظر گرفته شود: «دسترسی به اطلاعات در زمان بحران» که خود در برگیرنده موضوع فرعی زیر می‌باشد «دسترسی به اطلاعات: نجات جان‌ها، ایجاد اعتماد، دادن امید». بزرگداشت این مراسم فرصتی است تا بر نقش کلیدی دسترسی به اطلاعات برای نجات انسان‌ها، کاهش تبعات پاندمی و تدارک سیاست‌های پایدار تأکید به عمل آید.

^{۱۸}. رجوع شود به سایت یونسکو، بخش ارتباطات، خلاصه ای از موضوع روز جهانی آزادی مطبوعات «بازگو کردن حقایق بدون ترس و به دور از منفعت طلبی» در دسترس گذاشته شده است.

^{۱۹}. Journalisme, Liberte de Presse et Covid 19 Note Thematique de L'unesco, 2020.

^{۲۰}. کنفرانس عمومی یونسکو، در سال ۲۰۱۵ روز ۲۸ سپتامبر را به عنوان روز جهانی دسترسی به اطلاعات برگزید.

اعلامیه مشترک کمیته بین المللی بیواتیک یونسکو و کمیسیون جهانی اخلاق دانش علمی و تکنولوژی های یونسکو در مورد کووید ۱۹: ملاحظات اخلاقی از منظر جهانی^{۲۱}

کمیته و کمیسیون یاد شده که به ترتیب نهادهای مشورتی بین المللی در عرصه های بیواتیک از یک سو و اخلاق علم و تکنولوژی از سوی دیگر به شمار می روند، در ۲۶ مارس ۲۰۲۰ در شرایط بحران کووید ۱۹ اعلامیه ای مشترک صادر و از جمله بر موضوعات زیر تأکید کردند: لزوم مبتنی بودن اقدامات اتخاذ شده در وضعیت به وجود آمده بر علم و اخلاق، ضرورت ایجاد دیالوگ میان رشته ای میان متخصصین علوم، اخلاق، سیاست و حقوق، توجه به نیاز افراد آسیب پذیر، پرداخت به ضعف ها و نابرابری های موجود در عرصه سیستم های سلامت و بهداشت، توجه به ابعاد گوناگون حق بر سلامت که گذشته از حقوقی که برای افراد به دنبال آورده وظایف و مسئولیت هایی را نیز در مقابل برای افراد و برای جامعه به همراه می آورد. ^{۲۲} در مورد اطلاعات منتشر شده توسط دولت مردان، رسانه ها و متخصصین علوم در مدت زمان پاندمی، تصریح شده می بایست دقیق، کامل، بدون ابهام، شفاف، متنوع و کثرت گرا باشند. انتشار اطلاعات قابل فهم، قابل دسترس، صادق و شفاف موجب می شوند شهروندان بتوانند نه تنها از سلامتی شان حفاظت کرده بلکه در تضمین سلامت عمومی نیز کوشا باشند. و اما در مورد تکنولوژی های دیجیتال همچون تلفن های موبایل، شبکه های اجتماعی، هوش مصنوعی، قادرند نقش حائز اهمیت در مبارزه با پاندمی ها ایفا کنند. البته پرداختن به ابعاد اخلاقی، اجتماعی و غیره در موارد کاربرد تکنولوژی های فوق از ضروریات به شمار می رود. بر لزوم احترام به ضوابط حقوق بشری در این عرصه نیز تأکید به عمل آمده است.

ب: گزارشگر ویژه سازمان ملل در عرصه آزادی بیان و ابراز نگرانی های وی از موارد نقض آزادی بیان در زمان بحران پاندمی^{۲۳}

در آوریل ۲۰۲۰ گزارشگر ویژه سازمان ملل در زمینه ارتقا و حمایت از حق بر آزادی عقیده و حق بر آزادی بیان، آقای دیوید کی ^{۲۴} گزارشی تحت عنوان «پاندمی ها و آزادی عقیده و بیان» منتشر کرده و طی آن نگرانی خود را از این که بعضی اقدامات انجام گرفته توسط دولت ها به منظور مبارزه با بیماری کرونا ویروس با ضوابطی همچون «قانونی بودن»، «ضرورت» و «تناسب» مطابقت نداشته ابراز نگرانی می کند. ^{۲۵}

از بحران سلامت تا بحران آزادی بیان:

اعمال سانسور از هر طریق که باشد مانع تحقق حقوق و آزادی هایی است که در جوامع دموکراتیک به رسمیت شناخته شده اند در حالی که اگر شرایط به خصوص برای دسترسی به اطلاعات فراهم بیایند، بهداشت، سلامت و حیات انسان ها، استقلال و حکمرانی مطلوب ارتقا پیدا می کنند. ایشان اعتقاد دارد دسترسی به اطلاعات، استقلال رسانه ها و دیگر حقوق مربوط به آزادی بیان در روند مبارزه با بیماری یاد شده و چالش های پدید آمده نقش و اهمیت بسزا دارد. در مواجهه با

^{۲۱}. Declaration du Cib – Comest sur le Covid 19.

^{۲۲}. رجوع شود به گزارش کمیته یاد شده در مورد «اصل مسئولیت فردی در عرصه سلامت» (۲۰۱۹).

^{۲۳}. رؤیا معتمدنژاد و فرزاد باباخانی، گزارشگران ویژه شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، تهران، انتشارات خرسندی، ۱۳۹۹.

^{۲۴}. David Kaye.

^{۲۵}. گزارش ۲۱ صفحه ای مورخ بهار ۲۰۲۰.

یک پاندمی جهانی، جریان آزاد اطلاعات به دور از تهدید و سرکوب و مجازات، نه تنها موجبات حمایت از حیات و سلامتی انسان‌ها می‌شود بلکه گفتمان و تصمیم‌گیری‌های ضروری اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بهتر انجام می‌پذیرند. نهاد تخصصی یاد شده مشاهده می‌کند که بسیاری از دولت‌ها از اوضاع آشفته به وجود آمده به دنبال این پاندمی سو استفاده کرده، به بهانه‌های مختلف به اعمال فشار و سرکوب متوسل شده‌اند. از این روست که سیاست‌های اتخاذ شده توسط دولت‌ها در عرصه اطلاعات و ارتباطات، «بحران آزادی بیان» را نیز به دنبال آورده است. واقعیت این است هنگامی که اطلاعات به آن‌ها داده نمی‌شود، آن اعتماد لازم را به منابع خبری نداشته چرا که اطلاع‌رسانی‌های انجام گرفته توسط مقامات دولتی مبتنی بر پروپاگاندا و اطلاعات نادرست بوده، شهروندان نمی‌توانند در مقابل بیمای آن حمایت کافی را از خود به عمل آورند.

رابطه تنگاتنگ آزادی عقیده و آزادی بیان با سلامت عمومی :

گزارشگر معتقد است وضعیت اورژانس جهانی در عرصه سلامت نباید بهانه ای برای محدود ساختن حقوق و آزادی‌ها شود. در مورد آزادی بیان و جریان آزاد اطلاعات چارچوب‌ها و استانداردها مدت زمان طولانی است که مشخص شده‌اند، از یک سو سازمان بهداشت جهانی خط مشی‌های تدوین شده ای دارد که به موضوع نحوه اطلاع‌رسانی به هنگام پاندمی‌ها اختصاص یافته و از سوی دیگر و به ویژه حقوق منطقه ای و بین‌المللی در زمینه حقوق بشر بعد از پایان دو جنگ جهانی به تدریج نظام حقوقی کامل و محکمی برای آزادی بیان تدارک دیده است.^{۲۷} نظام حقوقی که به دنبال تفسیر نهادهای حقوق بشری^{۲۸} به ترتیب از اصل ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸، اصل ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ۱۹۵۰، اصل ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ شکل گرفته است. از طرف دیگر اصل ۱۵ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۹۶۶ به حق برخورداری از پیشرفت‌های علمی اختصاص یافته است. با تلفیق اصل ۱۹ یاد شده و اصل ۱۵ میثاق اقتصادی، می‌توان گفت آزادی بیان شامل آزادی جست و جو، آزادی دریافت و آزادی انتشار اطلاعات علمی است.^{۲۹} بنابراین در شرایط پاندمی کرونا، آزادی بیان شامل حق جست و جو، انتشار و دریافت اطلاعات علمی نیز می‌شود.

دغدغه حول پنج موضوع محوری:

گزارشگر ویژه مشخصاً از اعمال محدودیت‌های بی‌شمار در طول بحران در پنج زمینه ابراز نگرانی کرده است.^{۳۱}

۱. حق دسترسی به اطلاعاتی که دولت‌ها در اختیار دارند.

^{۲۶} . World Health Organization (who), Managing Epidemics: Key Facts About Major Deadly Diseases (Geneve , 2018) , p.34.

^{۲۷} . رؤیا معتمدنژاد، تقریرات درسی ارائه شده در دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر، درس آزادی بیان، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹.

^{۲۸} . از جمله توسط نهادهای قضایی همانند دیوان اروپایی حقوق بشر، یا توسط نهاد شبه قضایی مانند کمیته حقوق بشر سازمان ملل و غیره ...

^{۲۹} . پاراگراف ۱ بند ب آن .

^{۳۰} . رجوع شود به گزارش یاد شده گزارشگر ویژه آزادی بیان ۲۰۲۰، ص ۳.

^{۳۱} . گزارش یاد شده ص ۷.

دولت‌ها ملزم هستند در زمان پاندمی اطلاعاتی را که در دست دارند به شهروندان بدهند. این توجیه که احتمال دارد با دادن اخبار و اطلاعات جامعه در وحشت فرو برود و در نتیجه از افشا آن امتناع می‌شود، چاره کار نیست. حق دسترسی به اطلاعات در شرایطی که سلامت عمومی با بحران مواجه است از ضروریات بوده، دولتی که شهروندان را از ارائه اطلاعات معتبر محروم می‌سازد خطر را متوجه جان و سلامت آن‌ها می‌کند (تنها در شرایط بسیار استثنایی ندادن اطلاعات موجه است). بنابراین اطلاع رسانی صحیح از جانب دولت‌ها نه تنها شرایط را مهیا می‌سازد تا شهروندان قادر شوند تصمیم‌گیری‌های لازم در مورد سلامتی‌شان انجام داده بلکه زمینه فراهم می‌آید تا بتوان بر عملکرد مقامات دولتی نظارت داشت و اطمینان حاصل کرد در راستای منافع مردم قدم بر می‌دارند. در این میان نقش رسانه‌های آزاد و مستقل حائز اهمیت بسیار است، از یک سو شهروندان را از اخبار و اطلاعات دقیق مربوط به بحران مطلع می‌سازند و از سوی دیگر دغدغه‌های آن‌ها را به مسئولین انتقال می‌دهند. به این منظور گذشته از این که اطلاعات مربوط به پاندمی باید به صورت روزانه و مستمر توسط مسئولین به مردم داده شود، روزنامه نگاران مستقل نیز باید بتوانند سوال‌های خود را از آن‌ها مطرح کنند.

۲. دسترسی به اینترنت:

گزارشگر ویژه جایگاه مهمی برای حق دسترسی به اینترنت قائل شده تا جایی که فراتر از اهمیت آن برای اطلاع رسانی به مردم، بر نقش آن در تضمین حق حیات تأکید می‌کند. آنگاه بودن اینترنت و امنیت آن از پیش شرط‌های آزادی بیان بوده به خصوص که امروزه اساساً به توسط ابزار دیجیتال است که افراد اطلاعات و اخبار را جست و جو، دریافت و یا منتشر می‌کنند. در نتیجه مبادرت به فیلتر و یا قطع کردن اینترنت آن هم در شرایط پاندمی از جمله توسط کشورهای هند، اتیوپی، بنگلادش، عراق، میانمار، کامرون، چاد، گامبی و توگو^{۳۲} تنها بر آزادی بیان بلکه بر جان و سلامت انسان‌ها آثار سو می‌گذارد. علاوه بر این در چنین شرایطی افراد حرفه‌ای همانند پزشکان، محققان و غیره نیز از دسترسی به اینترنت و اطلاعات روز در عرصه سلامت محروم می‌شوند. ایجاد محدودیت برای دسترسی به اینترنت هنگامی که وضعیت اورژانسی بوده غیرقابل قبول است.^{۳۳} موضوع شکاف دیجیتال نیز خود مانعی بر سر راه تحقق آزادی بیان و در نهایت حق برخورداری از سلامت است. فراهم آوردن زیر ساخت‌های لازم و نیز تقویت پهنای باند بدون شک موجبات دسترسی همگان به اینترنت پر سرعت را میسر می‌سازد.

۳. حمایت و ارتقا رسانه‌های مستقل

همانطور که گفته شد روزنامه نگاری نقش مهم در اطلاع رسانی به مردم در زمانی که سلامت عمومی با بحران مواجه است دارد. هر چقدر رسانه‌های آزاد و مستقل بدون مانع و سانسور مورد حمایت بیشتر قرار بگیرند، شرایط برای مستقل کردن شهروندان به گونه‌ای که بتوانند در فضای باز و کثرت گرا به اطلاعات و اخبار و عقاید دسترسی داشته قادر شوند اقدامات صحیح برای حفظ سلامتی خود و دیگران انجام دهند، بهتر فراهم می‌آیند. گزارشگر ویژه تأکید بسیار بر ضرورت حمایت

^{۳۲} . گزارش یاد شده ، ص ۹.

^{۳۳} . همان ، ص ۹.

^{۳۴} . گزارش یاد شده ص ۱۱.

از روزنامه نگاران کرده، لازم می داند موانع متعددی که بر سر راه حرفه آنان وجود دارد از میان برداشته شوند.^{۳۵} بر خورداری از آزادی بیان و نیز رسانه‌های آزاد، مستقل، کثرت گرا و متنوع، سنتی یا نوین، راه را برای ایجاد جوامع همه شمول، صلح آمیز و معرفتی، دموکراتیک، قانونمدار، متشکل از شهروندان مطلع و همین طور مسئولین پاسخگو هموار می سازد.

۴. اخبار نادرست در عرصه سلامت عمومی

تا قبل از آغاز اپیدمی کرونا اقدامات گوناگون در راستای مبارزه با انتشار اخبار نادرست انجام گرفته بودند.^{۳۶} بحال در عصر پاندمی کووید ۱۹ این پدیده در ابعاد بسیار گسترده تری صورت پذیرفته به نوعی که دبیرکل سازمان بهداشت جهانی طی سخنرانی در ۱۵ فوریه ۲۰۲۰^{۳۷} اعلام کرد «اخبار نادرست با سرعت بیشتر از این ویروس انتشار پیدا کرده و به همان اندازه خطرناک هستند». پدیده ای که این سازمان از آن به عنوان «انفودمی»^{۳۸} نام برده است. این بار انتشار اخبار نادرست می تواند آثار جبران ناپذیری برای جان و سلامت انسان‌ها داشته ضرورت مقابله با آن بیش از پیش احساس می شود. از طرفی دیگر هنوز جای سؤال است که ترجیحاً کدام روش را باید به این منظور برگزید. گزارشگر ویژه آزادی بیان از یک سو دولت‌ها و از سوی دیگر شبکه‌های اجتماعی و موتورهای جست و جو را مورد خطاب قرار داده، وظایف و مسئولیت‌ها در امر مقابله با اخبار یاد شده را به عهده آن‌ها گذاشته است.^{۳۹} در مورد دولت‌ها معتقد است نه تنها می بایست خودشان از انتشار اخبار نادرست امتناع ورزند بلکه باید تلاش به خرج داده علاوه بر این که با شهروندان ارتباط شفاف و صادقانه برقرار می کنند اخبار و اطلاعات معتبر و قابل اعتماد در دسترس آن‌ها قرار دهند، از رسانه‌های آزاد و مستقل حمایت کرده و نیز در صدد تصحیح اخبار نادرستی که احتمال می رود به سلامت عمومی آسیب برسانند باشند. البته اقدامات محدود کننده ای که در راستای مقابله با اخبار نادرست اتخاذ می کنند باید با رعایت ضوابط حقوق بشری انجام گرفته، ضروری، متناسب و تابع کنترل باشند (کنترل توسط پارلمان و یا نهادهای داخلی حقوق بشری).^{۴۰} همچنین تصریح شده به بهانه مبارزه با اخبار نادرست نباید مانع کار روزنامه نگاران و رسانه‌ها شد و یا اینترنت را فیلتر و یا قطع کرد. در مورد شبکه‌های اجتماعی و موتورهای جست و جو به عنوان بازیگران مهمی که نقش بسزا در تنظیم جریان اطلاعات و اخبار بر روی اینترنت داشته، بیش از پیش ملزم شده اند اقدامات لازم جهت مبارزه با پدیده یاد شده انجام دهند. در عصر پاندمی بسیاری از آن‌ها در این راستا استراتژی‌هایی تدارک دیده اند، تلاش کرده‌اند اخبار موثق در مورد بیماری کرونا به شهروندان ارائه دهند. گزارشگر ویژه که به کرات طی گزارش‌های خود بر وظایف حقوق بشری شبکه‌های اجتماعی و موتورهای جست

^{۳۵} . گزارشگر ویژه علاوه بر این که در این زمینه به بعضی از قطعنامه‌های شورای حقوق بشر سازمان ملل استناد کرده، به موانع یاد شده نیز می‌پردازد.

^{۳۶} . رجوع شود به اعلامیه مشترک گزارشگران ویژه در عرصه آزادی بیان در سال ۲۰۱۷ در مورد آزادی بیان و اخبار نادرست و همین طور تجربه قانونگذاری در این زمینه توسط کشورهای روسیه، فرانسه، ایتالیا، مالزی، پاکستان، انگلستان و غیره.

^{۳۷} . کنفرانس مونیخ در مورد امنیت.

^{۳۸} infodemie.

^{۳۹} . گزارش یاد شده ص ۱۳.

^{۴۰} . به مواردی اشاره می کند که گاه بعضی از دولت‌ها خود مبادرت به انتشار چنین اخباری می کنند. (همان ص ۱۴).

^{۴۱} . در اینجا گزارشگر ویژه به روشی که کمیسیون حقوق بشر شورای اروپا در این خصوص ارائه کرده استناد می کند (دورتر به فعالیت‌های کمیسیون شورای اروپا پرداخته شده است).

و جو تأکید کرده،^{۴۲} این بار نیز از آن‌ها خواسته به منظور تضمین حق بر سلامتی و حق حیات شهروندان، تلاش کافی بکنند (از جمله از طریق نظارت مستمر بر محتوا، دیالوگ با مسئولین در عرصه سلامت و با شهروندان، تدارک سیاست‌های شفاف تر و غیره).

۵. استفاده از ابزار نظارتی برای کنترل پاندمی

یکی از راه‌های نوینی که جهت کنترل بیماری کرونا در سطح جامعه پیش گرفته شده است، به کار گرفتن ابزار نظارتی توسط دولت‌ها و بخش خصوصی است. به این ترتیب داده‌های شخصی افراد در مورد وضعیت سلامتی شان گردآوری شده همین طور امکان ردیابی افرادی که با فرد بیمار ارتباط داشته اند فراهم می‌گردد و غیره ... در راستای احترام به ضوابط حقوق بشری توصیه شده است این نظارت در چارچوب خاصی انجام پذیرد، از جمله این که به موجب قانون (قانون دقیق و قابل دسترس) بوده تنها در شرایط ضروری و با رعایت اصل تناسب به منظور رسیدن به هدف مشروع مورد نظر (حمایت از سلامت عمومی) انجام بگیرد، مدت زمان در نظر گرفته به این منظور محدود و معین بوده، همین طور حقوق افراد همچون حق بر اطلاعات، حق بر زندگی خصوصی و حق بر حمایت از داده‌های شخصی مورد نظر قرار گرفته رعایت شوند. گزارشگر ویژه به تجربه کشور کره جنوبی در این زمینه اشاره کرده که در چارچوب ضوابط حقوق بشری عمل کرده است.^{۴۳}

پ : اتحادیه ارتباطات دور و برگزاری روز جهانی ارتباطات دور و جامعه اطلاعاتی در عصر پاندمی

اتحادیه ارتباطات دور نهاد تخصصی سازمان ملل در عرصه تکنولوژی های اطلاعات و ارتباطات است. تا ۱۵۰ سال قدمت، به دنبال امضا اولین کنوانسیون تلگرافیک بین المللی در پاریس در ۱۷ مه ۱۸۶۵ تأسیس شد.^{۴۴} این روست که ۱۷ مه به عنوان روز جهانی ارتباطات دور و جامعه اطلاعاتی شناخته شده، بزرگداشت آن از ۱۹۶۹ تا کنون فرصت را فراهم می آورد تا هر ساله پیشرفت های به عمل آمده و نیز کاستی ها در عرصه تکنولوژی ها معرفی شوند.

بزرگداشت ۱۷ مه : تکنولوژی ها و کووید ۱۹

و اما ۱۷ مه ۲۰۲۰ برگزاری این روز جهانی مصادف بود با پاندمی کووید ۱۹ به این ترتیب موضوع نقش تکنولوژی ها از 5G گرفته تا هوش مصنوعی در زمان بحران نیز مطرح شد. دبیر کل سازمان ملل آقای گوترش به مناسبت این بزرگداشت پیامی با محوریت تکنولوژی ها و کووید ۱۹ ارسال ، طی آن از تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزار قوی که قادر هستند بسیاری از مشکلات به وجود آمده را بر طرف کنند یاد کرده، همچنین ابراز رضایت می کند از این که در مدت زمانی که افراد مجبور بوده اند در قرنطینه به سر ببرند، به کمک تکنولوژی ها توانسته اند ارتباط خود را با خانواده‌شان با مدرسه ، دانشگاه ، پزشکان و غیره حفظ کنند.

^{۴۲} . به گزارش‌های گزارشگر در سالهای اخیر رجوع شود.

^{۴۳} . گزارش یاد شده ، ص ۱۷.

^{۴۴} International Telecommunication Union (www.itu.int).

^{۴۵} . در ابتدا با عنوان اتحادیه تلگرافیک بین المللی تأسیس شد.

اعلامیه مشترک اتحادیه ارتباطات دور و سازمان بهداشت جهانی در راستای بهره برداری از تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات برای غلبه بر پاندمی ۲۰ آوریل ۲۰۲۰

پاندمی کووید ۱۹ اولین پاندمی در طول تاریخ است که طی آن تکنولوژی ها و شبکه های اجتماعی در ابعاد گسترده مورد استفاده قرار گرفته شده اند، افراد می توانند به این گونه به رغم فاصله های به وجود آمده به امور زندگی شان پرداخته و نیز به یکدیگر متصل باشند. اتحادیه ارتباطات دور و سازمان بهداشت جهانی همکاری قدیمی داشته، این بار نیز مصمم بوده تکنولوژی های نوین همانند هوش مصنوعی و **big data** را جهت کمک به شهروندان (از طریق در دسترس قراردادن اطلاعات ضروری در عرصه سلامت)^{۴۶} و نیز کنترل بیماری کرونا و ویروس به کار بگیرند.

موضوع روز جهانی ارتباطات دور و جامعه اطلاعاتی: «Connect 2030: تکنولوژی های نوین اطلاعات و ارتباطات در خدمت اهداف توسعه پایدار»

با انتخاب موضوع فوق برای بزرگداشت روز ۱۷ مه ۲۰۲۰ اتحادیه ارتباطات دور بار دیگر اراده اش برای متصل کردن تمام شهروندان در سطح جهان به اینترنت را بیان، بر لزوم به کارگرفتن تکنولوژی ها در راستای تحقق ۱۷ هدف برنامه توسعه پایدار سازمان ملل تأکید دوباره کرد.^{۴۷} برنامه «Connect 2030» که طی کنفرانس تام الاختیار اتحادیه در ۲۰۱۸ در دبی به تصویب رسید به تعریف دیدگاه جهانی مشترکی در راستای کاستن از شکاف دیجیتال و نیز بهره بردن از تکنولوژی های اطلاعات و ارتباطات در خدمت اهداف توسعه ۲۰۳۰ پرداخته است.^{۴۸} در حالی که تنها ۱۰ سال تا موعد ۲۰۳۰ باقی مانده، ده سالی که توسط آقای گوتروش دبیرکل سازمان ملل «دهه عمل»^{۴۹} نام گرفت، پاندمی کووید ۱۹ موجب شد تا نقش مهم تکنولوژی ها در عرصه اقتصادی و اجتماعی بیشتر از همیشه نمایان شود.

ت: کمیسیون پهنای باند در خدمت توسعه پایدار و پاندمی کووید ۱۹

این کمیسیون که در سال ۲۰۱۰ توسط اتحادیه ارتباطات دور و یونسکو تأسیس شد کشورها را تشویق می کند به پهنای باند دسترسی بهتر پیدا کرده با سرعت بیشتری موفق شوند اهداف توسعه پایدار ۲۰۳۰ را محقق سازند. این نهاد طی گزارش سالانه وضعیت پهنای باند را در جهان مورد بررسی قرار داده به ضعف های موجود پرداخته توصیه هایی جهت برطرف ساختن آن ها ارائه می دهد. گزارش ۲۰۱۹ این کمیسیون یاد شده حاکی از آن است که تنها ۵۳ درصد از جمعیت جهان به اینترنت دسترسی داشته در حالی که میلیاردها انسان هنوز به آن متصل نشده اند. از طرفی دیگر آن دسته نیز که به اینترنت وصل هستند به دلیلی پهنای باند ناکافی با مشکلات عدیده مواجه هستند، قیمت های گزاف برای اتصال نیز از دیگر موانع بشمار می روند. و اما در عصر پاندمی جایگاه و اهمیت زیر ساخت های پهنای باند بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته، چرا که شرایط را فراهم می آورند بتوان زندگی افراد بیشتری را نجات داد از جمله از طریق اطلاع رسانی های به موقع و همین طور خدمات با کیفیت بهتری در عرصه آموزش مجازی، تجارت الکترونیکی و غیره به شهروندان

^{۴۶}. از جمله از طریق فرستادن پیام های بهداشتی بر روی موبایل..

^{۴۷}. قبلاً به اهداف توسعه پایدار اشاره شده است.

^{۴۸}. قطعنامه ۲۰۰ / دبی ۲۰۱۸.

^{۴۹}. ۲۰ ژانویه ۲۰۲۰.

ارائه داد. به همین منظور طی یک گردهمایی اضطراری مجازی در ۳ آوریل ۲۰۲۰، کمیسیون یاد شده برنامه عملی در مورد بحران کووید ۱۹ ارائه داد که شامل توصیه هایی در راستای بهبود هر چه بهتر و سریع تر وضعیت پدید آمده است. اگر این برنامه که حول سه محور اصلی تدوین شده: اتصال قوی امن و مطمئن، دسترسی سهل و ارزان، استفاده امن از خدمات برخط در راستای ایجاد جوامع آگاه و مطلع و آموزش دیده، خطاب کمیسیون به شرکت های خصوصی، دولت ها و رگولاتورها، سازمان ملل، نهادهای مالی بین المللی، دانشگاه ها، سازمان های غیردولتی، جامعه مدنی و غیره است. هدف عنوان شده استفاده بهینه از پتانسیل پهنای باند جهت فائق آمدن بر مسائل به وجود آمده بعد از بحران بوده که این مهم منوط به تقویت همکاری میان بازیگران یاد شده است.

ث: حمایت دیگر نهادها از جریان آزاد اطلاعات در شرایط بحران پاندمی

در این جا به تعداد دیگری از اعلامیه ها و بیانیه هایی که به منظور حمایت هر چه قوی تر از حقوق بشر، آزادی بیان و عناصر آن در اوضاع بحران کووید ۱۹ صادر شده اند اشاره می شود:

۱. اعلامیه کمیسیون عالی سازمان ملل در عرصه حقوق بشر ۶ مارس ۲۰۲۰ که طی آن بر ضرورت احترام به کرامت انسانی و حقوق بشر در طول مدت زمان بحران پاندمی تأکید به عمل آمده است.
۲. اعلامیه مشترک سه گزارشگر ویژه آزادی بیان سازمان ملل، سازمان امنیت و همکاری اروپا و کمیسیون حقوق بشر سازمان دولت های آمریکایی ۱۹ مارس ۲۰۲۰ («دولت ها باید از دسترسی به اطلاعات و جریان آزاد اطلاعات طی پاندمی حمایت کنند»)^{۵۲}
۳. اعلامیه مشترک چندین گزارشگر ویژه سازمان ملل در عرصه حقوق بشر ۱۶ مارس ۲۰۲۰ («دولت ها نباید از اقدامات اورژانسی اتخاذ شده سو استفاده کرده، حقوق بشر را نقض کنند»)^{۵۳}
۴. اعلامیه مشترک گروه های دوستداران امنیت روزنامه نگاران (چهار گروه نیویورک، ژنو، وین و پاریس) در مورد امنیت روزنامه نگاران و دسترسی به اطلاعات طی بحران کووید ۱۹، ۱۵ آوریل ۲۰۲۰.^{۵۴}
۵. اعلامیه مشترک ائتلاف برای آزادی برخط متشکل از ۳۱ کشور در مورد «کووید ۱۹ و آزادی بر روی اینترنت» ۲۶ مه ۲۰۲۰.^{۵۵}
۶. اعلامیه مشترک ائتلاف برای چند جانبه گری ۲۰ آوریل ۲۰۲۰ (در مورد اوضاع بحران مربوط به کووید ۱۹)^{۵۶}
۷. اعلامیه اتحادیه اروپایی رادیو تلویزیون ۳ آوریل ۲۰۲۰ که طی آن بر نقش آزادی بیان، آزادی رسانه ها، جریان آزاد اطلاعات و اخبار و به ویژه جایگاه رادیو تلویزیون خدمت عمومی در مدت زمان بحران کووید ۱۹ تأکید شده است.^{۵۷}

^{۵۱} Covid-19 Crisis Broadband Commission Agenda for Action for Faster and Better Recovery.

^{۵۲} . به ترتیب آقایان دیویدکی، هارلم دزیر و ادیسیون لانزا.

^{۵۳} . از جمله و به ترتیب گزارشگران در عرصه آزادی بیان، حق بر سلامت، وضعیت مدافعین حقوق بشر، حق برخورداری از مسکن مناسب و غیره.

^{۵۴} Les Groupes des Amis de la Securite des Journalistes.

^{۵۵} La Coalition Pour la Liberte En Ligne .

^{۵۶} L Alliance Pour Le Multilateralisme.

^{۵۷} L Union Europeenne de Radio Television.

۸. اعلامیه کمیسیون حقوق بشر سازمان دولت های امریکایی^{۵۸} به همراه گزارشگر ویژه آزادی بیان این سازمان که طی آن از موارد نقض آزادی بیان طی پاندمی کووید ۱۹ ابراز نگرانی شده، از دولت های عضو سازمان دعوت به عمل آمده از آزادی یاد شده حمایت کنند، ۱۸ آوریل ۲۰۲۰.

۹. اعلامیه سازمان غیردولتی عفو بین الملل ۱۲ مارس ۲۰۲۰ در مورد «اقدامات اتخاذ شده برای مقابله با کووید ۱۹ و وظایف دولت ها در عرصه حقوق بشری» بخشی را به دسترسی به اطلاعات، شفافیت و سانسور اختصاص داده است.

۵۹

۲. تأکید سازمان های منطقه ای بر ضرورت تضمین آزادی فعالیت های رسانه ای و روزنامه نگاری طی مدت زمان

بحران: شورای اروپا:^{۶۰}

این سازمان منطقه ای دارای ۴۷ دولت عضو که اساساً اهداف حقوق بشری را پیش می برد، از سال ها قبل دغدغه حفظ آزادی بیان را در زمان بحران داشته است. احوال در عصر بحران کرونا نیز بر این مهم اصرار کرده است.

- کمیسر حقوق بشر شورا خانم میجا توویچ

طی اعلامیه ای^{۶۱} اهمیت کار روزنامه نگاران و رسانه گران در زمانی که سلامت در بحران است را خاطرنشان ساخته، اضافه می کند که باید از آن ها حمایت به عمل آورد نه این که مانع کارشان شد.

آزادی مطبوعات، آزادی رسانه همین طور دسترسی به اینترنت نباید به بهانه مبارزه با پدیده اخبار نادرست مختل گردند. اقدامات اتخاذ شده توسط دولت ها به منظور مبارزه با اخبار نادرست در زمان بحران، می بایست ضروری، متناسب و تحت کنترل مستمر قرار بگیرد (از جمله کنترل توسط پارلمان ها و یا نهادهای ملی حقوق بشری).^{۶۲} همچنین به مناسبت سالروز جهانی آزادی مطبوعات، طی اعلامیه ای^{۶۳} کمیسر یاد شده از روزنامه نگاری آزاد و با کیفیت به عنوان عنصر مهم دموکراسی یاد کرده، از نقش و زحمات روزنامه نگاران و رسانه گران که چه در شرایط عادی چه در شرایط بحران در خدمت منافع عمومی بوده، اطلاعات معتبر به شهروندان ارائه داده در پی دفاع از واقعیت و عدالت هستند. روزنامه نگارانی که از اوقات و زندگی شان مایه گذاشته و از جمله موارد سو استفاده از قدرت، فساد، جرم و یا بی عدالتی ها را افشا می کنند.^{۶۴} آزادی مطبوعات که در قوانین اساسی و معاهدات بین المللی نیز پیش بینی شده از اهمیت بسزایی برخوردار بوده و نیاز هست از امنیت، استقلال و تأمین مالی روزنامه نگاران حمایت قوی تری به عمل آید. با وجود این که در دهه اخیر فضای رسانه

^{۵۸} Inter- American Commission on Human Rights.

^{۵۹} Amnesty International.

^{۶۰} www.coe.int

^{۶۱} . رجوع شود به خط مشی های کمیته وزرا شورای اروپا در مورد «حمایت از آزادی بیان و اطلاعات در زمان بحران» مصوب ۲۶ سپتامبر ۲۰۰۷.

^{۶۲} . اعلامیه ۳ آوریل ۲۰۲۰ که بالاتر به آن اشاره شد .

^{۶۳} . همان .

^{۶۴} . «حمایت از مطبوعات آزاد، مستقل و مطمئن» ۳۰ آوریل ۲۰۲۰.

^{۶۵} . همان .

ای با چالش‌های بسار روبرو بوده و تکثر رسانه ای با تهدید مواجه است، اما کماکان روزنامه نگاری از جایگاه مهم برخوردار بوده، نقش «حیاتی» گذاشته، دارد و خواهد داشت.^{۶۷}

– رئیس کمیتهٔ وزرا شورای اروپا آقای دیوید زالکالیانی

نیز به مناسبت روز جهانی آزادی مطبوعات اعلامیه‌ای صادر و طی آن از آزادی بیان، مطبوعات آزاد و جریان آزاد اطلاعات معتبر به عنوان عناصر مهم یک جامعه دموکراتیک واقعی یاد کرد.^{۶۸} مفاهیم و ارزش‌هایی که در عصر بحران پاندمیک جهانی حاضر حتی مصداق بیشتری پیدا کرده اند. امروز بیشتر از هر وقت مردم باید بتوانند به اطلاعات دقیق و معتبر دسترسی داشته باشند، در نتیجه ضروری است رسانه‌ها بتوانند اطلاعات لازم را آزادانه گردآوری کرده و منتشر کنند. در آخر از رسانه‌ها که در طول بحران در خط اول بوده و به اطلاع رسانی پرداخته اند قدردانی کرده و در مقابل از دولت‌های عضو شورای اروپا دعوت به عمل آورد اصل ۱۰ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر ۱۹۵۰ در مورد حمایت از آزادی بیان، رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر در عرصه آزادی رسانه‌ها و نیز خط مشی‌های یاد شده سال ۲۰۰۷ در مورد حمایت از آزادی بیان و اطلاعات در زمان بحران را رعایت کنند.^{۶۹}

– کمیتهٔ متخصصین شورای اروپا در عرصهٔ «فضای رسانه ای و اصلاحات»

که نهاد فرعی کمیتهٔ راهبری شورا در زمینهٔ رسانه‌ها و جامعهٔ اطلاعاتی بوده تازه تأسیس نیز هست، اعلامیه ای در مورد آزادی بیان در زمان بحران گرونا صادر کرد. ظلی آن از دولت‌های عضو خواسته شده در شرایطی که شهروندان در نگرانی به سر برده سلامت عمومی در وضعیت اضطراری قرار دارد، نقش مهم رسانه‌های مستقل را به رسمیت شناخته آزادی آن‌ها را محدود نسازند.

– و اما به موجب سند یاد شده ۷ آوریل ۲۰۲۰ مصوب شورای اروپا در مورد «احترام به دموکراسی، دولت

قانونمند و حقوق بشر در چارچوب بحران سلامت کووید ۱۹»

به دولت‌های عضو رهنمودهایی داده شده تا در چارچوب بحران سلامت گرونا قادر باشند دموکراسی، قانونمندی و حقوق بشر را رعایت کنند. بخشی از آن به لزوم رعایت آزادی بیان و اطلاعات و آزادی مطبوعات و دسترسی به اطلاعات دولتی اختصاص یافته است. ^{۷۰} به موجب توصیه‌های به عمل آمده به نقش مهم رسانه‌ها و روزنامه نگاران حرفه ای در پوشش اخبار و اطلاعات روز پاندمی به طور دقیق و موثق اشاره شده و این که ضرورت دارد این اطلاع رسانی در چارچوب احترام به قواعد حرفه ای و اخلاقی صورت گرفته، در راستای تحقق «روزنامه نگاری مسئول»^{۷۱} بوده از انتشار اخبار تأیید نشده و یا سطحی اجتناب شود. از طرفی دیگر دسترسی مردم به اطلاعات رسمی و دولتی باید حداکثری بوده هر نوع محدودیت در این زمینه باید استثنایی و متناسب باشد. ^{۷۲} اما نکته جالب توجه دیگری در این سند آمده و آن این است که ارتباطات

^{۶۶} C Etait, Reste et Continuera D Etre Vital.

^{۶۷} . همان .

^{۶۸} . اعلامیه صادر شده در ۳۰ آوریل ۲۰۲۰ .

^{۶۹} . همان .

^{۷۰} . مارس ۲۰۲۰ .

^{۷۱} . رجوع شود به صفحهٔ ۷ این سند .

^{۷۲} Un Journalism Responsable.

^{۷۳} . رجوع شود به کنوانسیون شورای اروپا در عرصهٔ دسترسی مردم به اسناد دولتی مصوب سال ۲۰۰۹ .

و اطلاع رسانی‌ها توسط مقامات دولتی نباید تبدیل به تنها کانال و منبع اطلاع رسانی در مورد بحران کرونا گردد. این موضوع عملاً منجر به سانسور شده به طوری که نیازها و دغدغه‌های مشروع مردم بدون پاسخ می‌ماند. روزنامه نگاران، رسانه‌ها، متخصصین در امر بهداشت و سلامت، عناصر جامعه مدنی و اصولاً عموم مردم باید بتوانند نه تنها مقامات دولتی را مورد انتقاد قرار داده بلکه نحوه اداره این بحران را توسط آن‌ها مورد بررسی قرار دهند. محدود ساختن پوشش بعضی موضوعات، توقیف رسانه‌ها یا مسدود کردن حق دسترسی به سایت‌ها و پلتفرم‌های برخط تنها در شرایط بسیار استثنائی قابل توجیه است. همین‌طور بحران به وجود آمده نباید بهانه‌ای برای ساکت کردن افشاگران اطلاعات^{۷۴} یا مخالفین سیاسی باشد. همکاری دولت‌ها با شبکه‌های اجتماعی و با رسانه‌ها در وضعیت بحران نیز سودمند بوده می‌تواند در ارتقا کیفیت و اعتبار اخبار و اطلاعات نقش داشته باشد. در نهایت برای مبارزه با پدیده اخبار نادرست، دولت‌ها می‌توانند علاوه بر مجازات‌های پَسینی کمپین‌های اطلاع رسانی تدارک ببینند.

نتیجه گیری:

همان‌طور که گفته شد در شرایطی که به دنبال پاندمی کووید ۱۹ سلامت عمومی با بحران مواجه بوده ضرورت داشته دولت‌ها اقدامات لازم برای مقابله با این پدیده انجام دهند، جامعه بین‌المللی بر لزوم احترام به ضوابط حقوق بشر، دوات قانونمند و دموکراسی در چنین وضعیتی تأکید داشته است. در این میان به ویژه بر اهمیت آزادی بیان و عناصر آن که جز حقوق بنیادی بشر به شمار می‌رود تأکید کرده است. عناصر یاد شده که به ترتیب آزادی انتشار، آزادی دریافت و آزادی جست و جو بوده در صورتی محقق می‌گردند که فضای مناسب برای رسانه‌های مستقل آزاد و کثرت گرا، آزادی اینترنت، امنیت و آزادی روزنامه نگاران، به دور از سانسور مهیا باشد.^{۷۵} کثرت از عناصر جدا نشدنی دموکراسی و قانونمداری به شمار رفته تا جایی که گفته می‌شود رسانه‌های کثرت گرا، مستقل و معتبر تضمین کننده و نگهبان دموکراسی و دولت قانونمند هستند.^{۷۶}

هر چقدر فضای رسانه‌ای بازتر باشد، جریان آزاد اطلاعات بدون مانع محقق گردد، میان رسانه‌گران رقابت ایجاد شده آن دسته که دغدغه اطلاع رسانی دقیق شفاف مستقل و با کیفیت را داشته مورد استقبال بیشتر قرار گرفته نیاز شهروندان که به دنبال اخبار و اطلاعات صحیح و موثق در دوران بحران هستند را بهتر تأمین می‌کنند.^{۷۷} به همین دلیل است گفته می‌شود «اعتماد عمومی جدا ناپذیر از سلامت عمومی است»^{۷۸} و همچنین از این رو است همان‌طور که بالاتر گفته شد یونسکو موضوع زیر را برای روز جهانی دسترسی به اطلاعات ۲۸ سپتامبر ۲۰۲۰ برگزید: «دسترسی به اطلاعات: نجات جان‌ها، ایجاد اعتماد، دادن امید». در چنین فضای رسانه‌ای آزاد که دولت نیز اطلاعات مربوط به وضعیت سلامت عمومی را در

^{۷۴} . در مورد حمایت از افشاگران اطلاعات از جمله رجوع شود به توصیه نامه کمیته وزرا شورای اروپا مصوب سال ۲۰۱۴.

^{۷۵} . رؤیا معتمدنژاد، «ضرورت تضمینی تکثر رسانه‌ای در عصر دیجیتال»، فصلنامه علوم خبری، پاییز ۱۳۹۷، شماره ۲۷.

^{۷۶} . قطعنامه پارلمان اروپا ۳ مه ۲۰۱۸ در مورد تکثر و آزادی رسانه‌ها در اتحادیه اروپا.

^{۷۷} . رجوع شود به تحقیق موضوعی یاد شده یونسکو «روزنامه نگاری، آزادی مطبوعات و کووید ۱۹» بهار ۲۰۲۰، که طی آن اشاره شده به این که در بحبوحه بحران کووید ۱۹ روزنامه‌های آزاد و مستقل بهتر از شبکه‌های اجتماعی عمل کرده با ارائه اخبار و اطلاعات معتبر موفق شده بودند اعتماد مردم را جلب کنند (فصل ۳ تحقیق).

^{۷۸} . رجوع شود به اعلامیه یاد شده در مورد امنیت روزنامه نگاران و دسترسی به اطلاعات صادر شده توسط گروه‌های دوستداران امنیت روزنامه

نگاران، ۱۵ آوریل ۲۰۲۰

دسترس روزنامه نگاران قرار می دهد ، شفافیت ایجاد، اعتماد لازم جلب شده از اقدامات و توصیه های دولت جهت مقابله با انتشار ویروس از جمله ضرورت رعایت فاصله های اجتماعی و غیره، پیروی بهتری انجام می گیرد. در نهایت وظیفه فراهم آوردن شرایط مطلوب برای شکل گیری فضای رسانه ای – دیجیتال کثرت گرا به عهده دولت هاست.^{۷۹}

^{۷۹} . رؤیا معتمدنژاد ، « وظایف دولت ها در عرصه تکنولوژی های دیجیتال : از دولت انحصار طلب تا دولت رگولاتور»، فصلنامه علوم خبری، زمستان ۱۳۹۷، شماره ۲۸.

منابع:

فارسی:

- اعلامیه دبیرکل شورای اروپا خانم ماریا پزچینوویچ به مناسبت روز جهانی آزادی مطبوعات «دولت‌ها باید از نقش مهم روزنامه نگاران در دموکراسی‌ها به ویژه در زمان بحران حمایت به عمل آورند» ۳۰ آوریل ۲۰۲۰.
- اعلامیه کمیسیون حقوق بشر شورای اروپا خانم دنیا میجاتوویچ، «آزادی مطبوعات را نباید هنگامی که جهت مبارزه با پدیده اخبار نادرست در مورد ویروس کرونا اقداماتی اتخاذ می‌گردند تضعیف کرد» ۳ آوریل ۲۰۲۰.
- شورای اروپا، سند تدوین شده در ۷ آوریل ۲۰۲۰: «احترام به دموکراسی، دولت قانونمند و حقوق بشر در چارچوب بحران سلامت کووید ۱۹»
- کنفرانس عمومی یونسکو، در سال ۲۰۱۵ روز ۲۸ سپتامبر را به عنوان روز جهانی دسترسی به اطلاعات برگزید.
- معتمدنژاد رؤیا، «الزام دولت‌ها به تأمین جان و سلامت شهروندان با تأکید بر اپیدمی عفونی ویروس کرونا»، فصلنامه علوم خبری، پاییز ۱۳۹۸، شماره ۳۱.
- معتمدنژاد رؤیا و باباخانی فرزاد، گزارشگران ویژه شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، تهران، انتشارات خرسندی، ۱۳۹۹.
- معتمدنژاد رؤیا، تقریرات درسی ارائه شده در دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر، درس آزادی بیان، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹.
- معتمد نژاد کاظم و معتمدنژاد رؤیا، حقوق ارتباطات، جلد یکم: کلیات، دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، چاپ اول ۱۳۸۶، صص ۳۹۹.
- معتمدنژاد رؤیا، «وظایف دولت‌ها در عرصه تکنولوژی‌های دیجیتال: از دولت انحصار طلب تا دولت رگولاتور»، فصلنامه علوم خبری، زمستان ۱۳۹۷، شماره ۲۸.
- معتمدنژاد رؤیا، «ضرورت تضمینی تکرر رسانه‌ای در عصر دیجیتال»، فصلنامه علوم خبری، پاییز ۱۳۹۷، شماره ۲۷.
- یونسکو «روزنامه نگاری، آزادی مطبوعات و کووید ۱۹» بهار ۲۰۲۰، که طی آن اشاره شده به این که در بحبوحه بحران کووید ۱۹ روزنامه‌های آزاد و مستقل بهتر از شبکه‌های اجتماعی عمل کرده با ارائه اخبار و اطلاعات معتبر موفق شده بودند اعتماد مردم را جلب کنند (فصل ۳ تحقیق).

لاتین:

- Broadband Commission for Sustainable Development (www.broadbandcommission.org).
- Covid-19 Crisis Broadband Commission Agenda for Action for Faster and Better Recovery.
- "Relater des Faits Sans Crainte ni Faveur" Ou "Journalisme Sans Crainte ni Complaisance".
- Journalisme , Liberte de Presse et Covid 19 Note Thematique de L'unesco, 2020.
- World Health Organization (who), Managing Epidemics: Key Facts About Major Deadly Diseases (Geneve , 2018)